

ELŐSZÓ

Életünk során folyamatosan döntéseket hozunk, az előttünk álló lehetőségek közül választunk. Nyelvünk használata közben, akár szóban, akár írásban is folyvást választunk a nyelv által felkínált lehetőségek gazdag tárházából. Mi döntünk, hogy mondanivalónkba melyik szót emeljük be a rendelkezésre álló számos közül.

A *Melyiket válasszam?* című szótárszerű könyv segít, hogy szóválasztásunk a lehető legjobb legyen. A szótár alcíme: *Háromszáz tanács a helyénvaló szóhasználatához*. A *helyénvaló* szó a szerkesztők szándéka szerint itt kettős értelmű. Egyrésztől jelenti, hogy *helyes, pontos* a kiválasztott szó, másrésztől pedig jelenti azt, hogy az adott nyelvi környezetben, az adott beszédhelyzetben a kiválasztott szó a helyén van, oda illik, megfelel annak a nyelvi feladatnak, hogy a beszélő szándékát hűen közvetítse.

Összesen háromszáz szópárt vagy szóhármast vizsgál meg tüzetesen, és mondja el, melyik szót érdemes választanunk, hogy beszédünk vagy írásunk magyaros, pontos, szóválasztásunk helyénvaló legyen. A szócikkek olvasása nemcsak a vastag betűs címszók közötti választást könnyíti meg, hanem kialakít bennünk egyfajta nyelvi tudatosságot. Ez a nyelvi tudás hozzásegít bennünket, hogy a kiadványban nem szereplő, de a címszavakhoz hasonló jellegű szavak közül is helyesen válasszunk.

A *Melyiket válasszam?* könyv az 1980-ban és 1985-ben megjelent kétkötetes *Nyelvművelő kézikönyv* szócikkeire támaszkodik. Ebben a több mint 2500 oldalas kézikönyvben a nagy nyelvművelő generáció foglalta össze mindazt, amit a nyelvhelyességről, a nyelvművelésről tudni érdemes. Grétsy László irányította a hajdani munkálatokat. Ehhez a klasszikus nyelvész generációhoz tartozik többek között: Balogh Márta, Éder Zoltán, Elekfi László, Ferenczy Géza, Kemény Gábor, Kovalovszky Miklós,

Ladó János, Lőrincze Lajos, Rácz Endre, Szűts László és Tompa József. Jelen kiadványunkban a szócikkek végén monogramjukkal jelezzük, hogy a *Nyelvművelő kézikönyv*ben eredetileg ki állította össze az adott szócikket.

A most közreadott szógyűjteményt ugyanakkor igyekeztünk frissíteni, hiszen nyelvünk az eltelt negyven év alatt is folyamatosan változott. A *borbély* szó például az 1980-as években háttérbe szorult; ma azonban ismét egyre népszerűbbek a kimondottan férfiak szakállát és haját nyíró-festő üzletek, így a foglalkozást jelölő szó is újra elterjedt. A szócikkeket helyesírási szempontból is felülvizsgáltuk, hiszen a 2015-ben megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása több ponton is megváltoztatta a korábban érvényben lévő szabályozásokat. Így például a *bólingat* ~ *bólintgat*, *kacsingat* ~ *kacsintgat* szópárok közül korábban csak az előbbieket, a *-t* nélküli alakokat tartották helyesnek, ma már azonban mindkettő elfogadott az igényes köznyelvben is.

A *Melyiket választasz?* című könyv mellett, hogy segít a számkra helyénvaló szót, nyelvi elemet kiválasztani, javaslatait részletesen indokolja és alátámasztja számos nyelvi tény közlésével. Az olvasó megtudhatja, hogy melyik stílusárnyalathoz tartozik egy adott szó, és a beszédhelyzettől függően választhat a szavak közül.

Tanácsot kapunk például, hogy bizalmas nyelvhasználati környezetben használhatjuk a *bicikli*, *fura*, *luk*, *pingpong*, *suszter* szavakat a *kerékpár*, *furcsa*, *lyuk*, *asztalitenisz*, *cipész* szavak helyett.

A választékosabb stílusra törekedve célszerűbb az *alkalmaz*, *benső*, *burgonya*, *este*, *létezik* és *mezítelen* szavakat beépíteni közlendőkbe, mint a *használ*, *belső*, *krumpli*, *est*, *van* és *meztelen* szavakat.

Ha mondanivalónkat kissé népies, tájnyelvi hangulatú szavakkal szeretnénk fűszerezni, akkor azt a tanácsot kapjuk, hogy emeljük be a közlésünkbe a *bocsájt*, *messzi*, *pisál*, *pesel*, *rubint*, *szakajt*, *szalajt*, *taréj*, *türül* szavakat a *bocsát*, *messze*, *pisil*, *rubin*, *szakaszt*, *szalaszt*, *taraj*, *töröl* szavak helyett.

Megtudhatjuk, hogy az *e* és *ö* ejtésváltozatú szópárok majd mindegyike legtöbbször szabadon felcserélhető: *repül* ~ *röpül*,

seper ~ söpör, szeg ~ szög, szöglet ~ szeglet. Megjegyzi a szótár, hogy a *ser ~ sör* szavakban a hangváltakozás határozottan az ő javára dőlt el. Ezért ma a *sör, sörárpa, sörcsarnok, sörélesztő, sörfőző, sörgyár, sörház, sörital, sörivó, sörkert, sörlap, sörmelegítő, sörmérés, sörnyitó, sörös, sörözik, söröző* a helyes köznyelvi formák.

A *Melyiket válasszam?* könyv hozzátétőleg fél tucatszor nagyon szigorúan fogalmaz a helytelen szóválasztással, szóhasználatlaltal kapcsolatban a következő szófelcserélési esetekben: *egyelőre ~ egyenlőre, éves évforduló ~ évi évforduló, gondatlan ~ gondtalan, helyiség ~ helység, tanulság ~ tanúság ~ tanultság, tömeg ~ tömkeleg.* Ennek oka, hogy a szópárok jelentése egyértelműen elkülönül, így a felcserélésük értelemzavaró lehet.

A szótárban bemutatott szópárok tagjai közül ugyanakkor többnek a jelentése jelentősen átfedi egymást, és a legtöbb esetben fel is cserélhetők egymással. Így például a *csirkepaprikás ~ paprikás csirke* szópár esetében csak a nyelvi szerkezet más (összetett szó, ill. jelzős kifejezés), de ugyanazt jelentik. A szótár pontosan bemutatja azokat az eseteket is, amikor mégsem cserélhetjük fel egymással a két szinonim szót. Ilyen például a *kutya ~ eb* szópár. A következő szólásokban mindig csak az egyik szó használatos: *ebül szerzett jószág ebül vész el; köti az ebet a karóhoz; amelyik kutya ugat, az nem harap; lesz még kutyára dér.* Az *agyon* és a *halálra* szavak jelentése is átfedi egymást. Ezek azonban korántsem használhatók egymás helyett tetszés szerint, a fölcserélhetetlenség példái: a *halálra ítéel* helyett nem mondhatjuk, hogy *agyonítéel*, az *agyonlő* igét pedig nem helyettesítheti a *halálra lő* kifejezés. A *sértés* és a *disznó* szavak látszólag egy jelentésűek. Azonban mindig csak az egyik szót használhatjuk az alábbi összetételekben: *disznóölés, disznótor – sertéscomb, sertésoldalas, sertésszelet, sertésspestis.*

Különleges helyet foglalnak el szókészletünkben a nyelvújítási szavak. Ezek közül soknak van régebbi, nem nyelvújítási párja. Ilyen szópárok többek között a következők (a szópár második tagja a nyelvújítási szó): *cikkely ~ cikk, suszter ~ cipész, egyenlőre ~ egyelőre, kaszárnya ~ laktanya, közömbös ~ közönyös,*

muzsika ~ zene, orvosság ~ gyógyszer, patika ~ gyógyszertár, patikus ~ gyógyszerész, szíves ~ szívélyes, tartalom ~ tartam, tömeg ~ tömkeleg, van ~ létezik, vicc ~ élc. A Melyiket válaszszam? szótár bemutatja ezeknek a szópároknak mindkét tagját, ezzel segíti, hogy mindig a helyénvaló szót használjuk.

Rokon értelmű szópárok, szócsoportok közül jó néhányat tárgyal a szótár: *áhitatos ~ ájtatos, ál ~ hamis, apa ~ atya, bicikli ~ kerékpár, csuk ~ zár, fokoz ~ növel ~ emel, holttest ~ tetem ~ hulla, környék ~ vidék ~ tájék, lehet ~ szabad ~ illik, nehéz ~ súlyos, paraszt ~ földművelő, szenved ~ tűr, tanít ~ oktat.* Mindegyik szópár esetében tanácsot kapunk, hogy a szópárok tagjait milyen esetben célszerű használnunk, hogy szabatos legyen nyelvhasználatunk. Megtudjuk, hogy a *csuk ~ zár* rokon értelmű igék szabatos szóhasználata lényegesen különbözik egymástól. A *csuk* jelentése: valaminek az elmozdításával eltakar vagy eltüntet egy nyílást: *becsukja* az ajtót; *becsukja* a könyvét. A *zár* alapjelentésében van egy lényeges többlet: a becsukott dolgot ebben az állapotában valamely eszközzel, szerkezettel (kulccsal, zárral) rögzítjük: börtönbe *zár* vkit; ketrecbe *zár* vmit.

Néhány foglalkozásnevet is bemutat a szótár és tanácsot ad használatukhoz. A tárgyalta foglalkozásnevek: *bodnár ~ bognár ~ kádár ~ pintér; fodrász ~ borbély; hentes ~ mészáros.* Megtudjuk, hogy a *bodnár ~ bognár ~ kádár ~ pintér* foglalkozásnevek kivésőben vannak, ezért használatukban gyakori a zavar: összekeverik őket. A *bodnár, pintér* és *kádár* egyaránt hordót és más faedényeket készítő iparosnak a megnevezése; a szintén elavulóban levő *bognár* kocsikereket, szekérralkatrészeket és különféle eszközöket készít fából. A hangzásbeli és szakmai hasonlóság miatt néhol a *bodnár* is jelent *bognárt*, azaz kerékgyártót.

Nyelvünkben nem kevés a terpeszkedő kifejezések száma. Ezek egyik tagja rendszerint az *ad, kap, kölcsönöz, nyer, nyújt* ige. A terpeszkedő kifejezések nem használnak a stílus tömörségének. A szótár segít a terpeszkedő kifejezések elkerülésében. Többek között javasolt megoldások: *alkalmazást nyer ~ alkalmaznak; áthelyezést nyer ~ áthelyezik; bátorítást nyer ~ felbátorít, bátorít; befejezést nyer vmi ~ befejeznek vmit; kijelölést nyer ~*

kijelölik; megbízást kap ~ megbízzák; megjelölést nyer ~ megjelölnek vkit, vmit; vigasztalást nyer ~ megvigasztal, vigasztal vkit.

Nyelvünkben nemegyszer előfordul, hogy egyazon tőből származó két szóalak között jelentésmegosztás, szóhasadás megy végbe. Ilyen szópárok többek között: hibádzik ~ hibázik, iztelen ~ izetlen, nevel ~ növel, pecek ~ pöcök, padló ~ palló, perel ~ pöröl, tetéz ~ tetőz, vacak ~ vacok. Mivel a szópárok tagjait gyakran tévesen használják, a *Melyiket válasszam?* szótár útmutatást ad a helyénvaló használatukhoz.

Az állam ~ ország, csalódik ~ téved, elől ~ elöl, eper ~ eperfa ~ szeder ~ szamóca, felfedez ~ feltalál, felség ~ fenség, felséges ~ fenséges, különböző ~ különféle, lehet ~ szabad ~ illik, nemzet ~ nép, puha ~ lágy, termel ~ természet ~ tenyészt, ugar ~ parlag szópárok tagjait gyakran helytelenül használják, keverik őket. A szótár részletes útmutatással és tanáccsal szolgál ezeknek a könnyen felcserélhető szavaknak a használatához. Megtudjuk többek között, hogy a *termel ~ természet ~ tenyészt* szavak jelentése és használata érintkezik, sőt keveredik. A legtágabb körű a *termel*: ipari termékeket, nyersanyagokat egyaránt *termelhetünk*. A *termeszt* csak növényeknek műveléssel való szaporítására és gazdasági hasznosítására vonatkozik. A *tenyészt* ige tárgya főként valamely háziállat, ritkán növény.

A *Melyiket válasszam?* szótár használhatóságát nagymértékben növeli, hogy a vastag betűs címszavakon túl számos esetben rokon értelmű szavakat is ajánl a nyelvhasználónak. A *tulajdonképpen ~ voltaképpen* szavak helyett például alkalmazhatjuk a következő kifejezéseket: *lényegében, valójában, alapjában véve*. A *feltétlen ~ feltétlenül* szavak helyett a stílus változatossága kedvéért élhetünk a *mindenképpen, határozottan, bizonyosan, kétségtelenül, teljesen* szinonimákkal.

A *Melyiket válasszam?* szótár némely esetben a helyes írásmódra is felhívja a figyelmünket, és ehhez útmutatást is ad. Ilyen esetek pl.: *benn ~ bent, ép ~ épp, irt ~ írt, kicsinyel ~ kicsinyell, sarkal ~ sarkall*. A helyesírási útmutatók mellett kiejtési tanácsokat is kapunk többek között a következő szavak esetében: *bicikli, elől, elől, fáradság, fáradtság, köpeny, tisztség, utána, irt, passió, passzió*.

A szótár egyben nyelvi ismeretterjesztő munka is, amelyből – bátran mondhatjuk – számos érdekességet tudhatunk meg magyar nyelvünkről, szavaink életéről és történetéről.

A *Melyiket válasszam?* szótárt ajánljuk mindazoknak, akik törekszenek nyelvünk, azon belül is a szavak pontos, szabatos, színes és választékos használatára. Hasznos segítséget jelenthet a magyar nyelv oktatása során is. Emellett szövegek gondozásával foglalkozók – fordítók, szerkesztők, korrektorok – is haszonnal forgathatják.

A szerkesztők